

SANATA YÖNELİK DEVLET DESTEKLERİNİN EKONOMİK RASYONALİTESİ

Mehmet ŞAHİN *

Özet

Toplumların ekonomik gelişmesiyle birlikte, sanat ve sanatçı kavramları da toplumsallaşmıştır. Sanatsal faaliyetler sadece entelektüel kesimler için değil, geniş halk yığınları için de icra edilir hale gelmiştir. Bu sürçeğe sanatsal ürünler endüstrileştirilerek piyasalaştırılmıştır. Toplumsal katmanlara yayılarak piyasalaşan sanatın ve sanatçının kamusal boyutu ise günümüzde hala tartışmalı bir konudur. Çalışmada küreselleşen, endüstrileşen ve piyasalaşan sanatsal faaliyetlerin kamusalılığı sorunu ve devletin sanata katkısının önemi ve riskleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Kamusal Mal, Piyasalaştırma, Küreselleşme, Popülerleşme

JEL Sınıflaması: Z11, S18, H41, H29, D62

THE ECONOMIC RATIONALITY OF GOVERNMENT SUPPORTS FOR ART

Abstract

While the societies have been developing economically, the concepts of art and artist has also become socialized. Artistic activities have been conducted not only for *intelligentsia*, also for a vast majority of public. In this process, artistic products has been industrialized and marketed. So, the public dimension of the art and the artist which have spread to social layers and been marked has been still a controversial topic. In this paper, the publicity problem of globalizing, industrializing and marketing artistic activities and the risk and importance of state contribution to art are argued

Keywords: Art, Public Good, Marketization, Globalization, Popularization

JEL Classification: Z11, S18, H41, H29, D62

1. Giriş

Yaklaşık olarak son 30-40 yıldır yaşamın her alanını etkileyen ve kısaca küreselleşme diye nitelendirilen sürecin en önemli yanı, giderek yaşamın her alanının piyasalaş(tırıl)masıdır. Sanat alanı da bu süreçten payını almaktadır. Bu bağlamda, sanatsal faaliyetler daha fazla piyasa süreçlerine dâhil edilmekte, kamusalılık boyutu ise arka plana atılmaktadır. Oysa küreselleşmeyle birlikte, sanatsal faaliyetlerin değişen doğasında bile sanat ve sanatçı, birçok yönüyle kamusalılık özelliği taşır. Buna karşın sanatın ve sanatçının kamusalılığının piyasa süreçlerinde nasıl belirleneceği, ne

* Doç. Dr., Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, mehmetshahin@comu.edu.tr

gibi çözümler üretilebileceği henüz üzerinde uzlaşma olmayan önemli bir konudur. Çünkü piyasa ekonomisinin en önemli sorunlarından birisi, kamusal mal ve hizmetlerin yeterli sunumunda aksaklık göstermesidir. Kamusal mal ve hizmetlerin yetersiz sunumu ise toplumsal açıdan ciddi aksaklıklar doğurur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, sert altyapı yatırımlarından farklı olarak kültür ve sanat eylemleri gibi yumuşak üstyapı faaliyetleri söz konusu olduğunda, konu daha da tartışılmalı bir hale bürünmektedir. Çünkü bu ülkelerde, sanatsal faaliyetler toplum nezdinde hala temel ihtiyaç olarak görülmemektedir.

Bu kapsamda, toplumun ve devletin sanatsal faaliyetlere ve sanatçılara yönelik bakışı da piyasalaşma sürecinden etkilenmektedir. Ülkemizde son zamanlarda gündemi meşgul eden, çeşitli sanat dallarına yönelik özelleştirme düşünceleri de bu kapsamda değerlendirilebilir. Nihayetinde, son yıllarda devlet kamusal nitelikli faaliyetlerden çekilerek, bunların sunumunu daha çok piyasaya bırakma eğilimindedir. Diğer yandan sivil toplum kuruluşları ve kamu-özel sektör ortaklıkları gibi yeni yükselen aktörler de, kamusal faaliyetlerde yoğun olarak yer almakta ve bu yönde mekanizmalar önerilmektedir. Sanat alanında da bu eğilimler belirgin olarak görülmektedir. Bu noktada asıl üzerinde durulması gereken konu, sanatın yeterli/kaliteli sunumu ve halkın sanatsal faaliyetlere yeterli oranda katılımının sağlanmasıdır. Bu düzenlemelerin sanatsal faaliyetlerin yeterli/kaliteli sunumunu ve halkın en iyi erişimini garanti altına alan düzenlemeler olması gerekir.

2. Küreselleşme, Popülerleşme ve Piyasalaşma Üçgeninde Sanat

Günümüzde neredeyse bütün beşeri faaliyetler küreselleşmekte ve piyasalaşmaktadır. Küreselleşme ve piyasalaşma sürecinin tetikleyicisi de popülerleşme olmaktadır. Sanat alanı da bu üç etkiden yeterince etkilenmektedir. Her üç etki bir şekilde birbirini tetikleyen bir süreç, bir döngü yaratmaktadır. Bu döngü, şu ana kadar olan büyüme yapıları, değerleri kökten farklılaştıran bir paradigma değişimidir. Bütün değerler ve yapılar, yeni paradigmaya göre yeniden şekillendirilmektedir. Yeni paradigmaya uyum sağlayanlar ayakta kalırken, uyum sağlayamayanlar da birer birer yok olma sürecine girmektedirler.

2.1. Küreselleşme ve Sanat

Dünya ekonomisi hızlı bir dönüşüm dalgası yaşamaktadır. Kısaca “küreselleşme” olarak adlandırılan bu dönüşüm sürecinde, ekonomiler bir yandan birörnekleşirken diğer yandan da gittikçe birbirine daha çok eklenmektedir. Küreselleşme, liberal ekonomik mantığı ön planda tutmaktadır. Bu bakımdan ülkeler, işletmeler ve tek tek bireyler artan küresel rekabet koşullarıyla karşı karşıyadırlar. Ülkelerin böyle bir rekabet ortamından başarılı olarak çıkabilmesi de ancak işletmelerinin ve bireylerinin, rekabet koşullarını gerektirdiği bilgi ve beceri donanımına sahip olmasıyla mümkündür. Bu nedenle, küreselleşmeyle birlikte, bireyleşmeye olan vurgu da giderek artmaktadır.

Küreselleşme bireye vurgu yapmakla birlikte, bireyden kastedilen, vatandaştan çok tüketici/müşteridir. Neoliberalizmin anahtar ögesi olarak tüketici/müşteri ön plana çıkarken, Keynesyen dönemin vatandaş vurgusu geri plana itilmiştir. Her ne kadar vatandaşın da sonuçta kamusal hizmet kullancısı olduğu, bu bakımdan iki kavram arasında özünde bir fark olmadığı iddia edilse de, bu iddia gerçeği tam olarak yansıtmaz. Vatandaşın, tüketici/müşteri olarak görülmesinin ciddi sonuçları vardır. Bu anlamda, vatandaş ile tüketici/müşteri ayırımı kritik önem taşır.

Vatandaş ve tüketici/müşteri kavramlarını çeşitli ayırt edici unsurlar çerçevesinde tanımlanabilir. Bu ayırt edici unsurları şu şekilde sıralayabiliriz:¹

- ❖ Vatandaş, devlete ait bir kavramken (vatandaşlık yasal ve siyasi bir statüdür), tüketici/müşteri piyasayla bütünleşiktir.
- ❖ Vatandaş kamusal hayatın bir aktörü iken; tüketici/müşteri, özel sektörün aktörüdür (kendi tercihlerini yapar).
- ❖ Vatandaş, ortak bir sürecin (demokrasi, kamusal katılım vb.) parçasıyken; tüketici/müşteri, esas olarak bireysel bir figürdür.
- ❖ Vatandaş, özellikle sosyal haklar alanında, beşerileştirme süreçleriyle ilişkilidir. Tüketici/müşteri ise tersine metalaştırmayla ifade edilir ve ticari bir malın değişim ilişkileri çerçevesinde düşünülen kişidir.
- ❖ Vatandaş siyasi düşüncelerini açık şekilde ifade eden, kamusal diyaloga üretken olarak katılan ve hakları çerçevesinde devletten talepte bulunan kişidir. Tüketici/müşteri ise karar verir, tercih yapar, kendi çıkarlarını düşünür ve siyasi-toplumsal kısıtlardan uzak durur.

Kısaca belirtmek gerekirse; vatandaş kamusal süreçlerde daha etkin roller üstlenirken, tüketici/müşteri ise daha pasif konumdadır. Vatandaş haklar temelinde hareket ederken, sorumlulukları da üstlenir. Tüketici/müşteri ise sorumluluktan uzak, daha çok parasal gücü oranında hakları olan ve ekonomik sürece katılan kişiyi ifade eder. Bu bağlamda tüketici/müşterinin rolü vatandaşın rollerinden sadece birisidir. Vatandaş ise, tüketici/müşteriden çok daha öte, hem ekonomik sürecin bir aktörü hem de siyasal bir figürdür.

Tüketici/müşteri kavramı temelinde, dünya ölçeğinde sistemli ve bilinçli bir şekilde tüketim körüklenmektedir. Her türden beşeri eylem, ürün ve değer tüketime konu edilmektedir. Küresel ekonomi, bir anlamda bir tüketim ekonomisidir. Nihayetinde sanat da bu tüketim çılgınlığına konu edilmektedir. Bunun için de, öncelikle ticarileştirilmektedir. Ticarete konu olan sanat eserleri için piyasa ise tüm yeryüzüdür. Tabii ki sanat ticarete de sanat eserleri gelişen bir sektör olarak tüm dünyanın gündemindedir.

Küresel dünyada, sanat yapıtı kısa sürede bütün dünyaya yayılabilmektedir. İletişim ve medya teknolojisindeki gelişmeler bu bakımdan etkili olmaktadır. Bu bağlamda, sanat ürünleri piyasası gittikçe küreselleşmektedir. Küresel piyasalara entegre olmuş sanat ürünleri ve sanatsal faaliyetlerin etki alanı, pazar payları ile birlikte büyümektedir. Günümüzde bir sanat eserinin değeri, neredeyse pazar payı ile bir tutulmaktadır. Küresel pazarlara dâhil olmayan sanatsal faaliyetler gerilemeye, unutulmaya, arka plana itilmeye mahkûm kalmaktadır.

Sanat eserlerinin küresel pazarlara entegre olmasıyla birlikte, uluslararası sanat ticareti 1980'li yılların başından itibaren hızla artarak günümüzde önemli bir sektör haline gelmiştir. Tüm ticari koruma önlemlerine ve sınırlamalara rağmen, Uluslararası Ticaret İstatistikleri Yıllığı verilerine göre, bu eğilim artarak devam etmiştir. 1970-1989 arasında uluslararası sanat ticareti yaklaşık olarak 20 kat büyümüştür ki, bunun da asıl önemli kısmı 1980'lerin ortasından itibaren gerçekleşmiştir.²

---

¹ John Clarke, "Beyond Citizens and Consumers? Publics and Public Service Reform", **Journal of Public Administration and Policy**, 2. 2 (2009): 33-44, s.34-35.

² Liisa Uusitalo - Annukka Jyrämä, "Economic Trends and Changes in The Art Markets", **Museum And Visual Art Markets**, (Editor: Liisa Uusitalo), Julkaisuja, Helsinki School Of Economics (HSE) Print 2008, <http://pub.lib.aalto.fi/pdf/hseother/b96.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.06.2012), S. 67

Elbette sanat eserlerinin küresel piyasasının temel aktörleri gelişmiş ülkelerdir. Bununla birlikte, küresel piyasalarda ticareti yapılan sanat eserleri sadece bu ülkelerin ürünleri de değildir. Marta Savigliano'nun dediği gibi; “Üçüncü dünyanın duygusal ve dışavurumcu faaliyetleri ve sanat ürünleri sınıflandırılıp homojenleştirilerek Birinci Dünya'nın tüketimine uygun mallar haline getirilmektedir.”³ Bu bağlamda, gelişmiş olsun geri kalmış olsun tüm dünya ülkeleri sanat piyasasının ilgi alanındadır. Elbette bu süreçte ürünlerini küresel pazarlarda kabul ettirebilen ülkeler genellikle gelişmiş ülkelerdir. Uzakdoğu kökenli karate temalı filmlerin Hollywood tarafından yapılan versiyonlarının daha çok gişe hasılatı elde etmesi gibi, Batılı olmayan kültürlerin sanat eserlerinin Batılı büyük sermaye tarafından kullanılan biçimleri daha kolay küresel hale gelebilmektedir.

Sanatsal üretim ve sanatsal faaliyetler de, kapitalizmin bu gelişmesinden etkilenecek, sanat üreticisi ile tüketici arasındaki ilişkilerin farklılaşmasının yaşandığı bir sürecin içine girmiştir.⁴ Günümüzde geniş halk yığınları sanat ürünlerinin tüketicileri olarak görülmektedir. Daha önceki dönemlerde sadece üst gelir grubuna dâhil kesimler için sanatsal üretim yapılırken, sanatsal faaliyetlerde entelektüel ve estetik kaygılar ön plana çıkmakta idi. Oysa günümüzde sanatsal ürünler daha çok genel kabul görme, yaygın tüketim/kullanım olanakları gibi kaygılarla üretilir hale gelmiştir. Bu anlamda sanat ve sanatsal faaliyet/ürün kavramı da içerik değiştirmiştir.

Endüstrileşme süreçleri ile birlikte, yaşanan yoğunluğun, çeşitliliğin ve hareketliliğin sosyo-kültürel yansımaları, sanatı da etkilemektedir. Sanatsal ürünlerin tüketiminde yeni boyutlara kapı açabilecek birtakım mekanizmalar gündeme gelmektedir. Sanatsal olgular, normlar, standartlar değişime uğrayarak, hedef kitlesinin beklentilerine ve dolayısıyla, içinde geliştiği kültüre odaklanma noktasında sorunlar yaşayabilmektedir.⁵ Bu bağlamda popülerleşme kavramı ön plana çıkmaktadır.

2.1. Popülerleşme ve Sanat

İkinci Dünya Savaşı sonrasında endüstriyel kent kültürüne dayalı olarak, sıradan bireyi hedef alan bir sanat anlayışı öne çıkmıştır. Kent kültürüne dayalı sanat, endüstriyel kentin sokaklarında oturan bireyin ilgilendiği bir tür sanattır ve adı da Pop Sanattır (Pop Art). Pop Sanat'ın günümüz çağdaş yaşamında, tüm toplumlarda benimsenerek büyük yer edindiği görülmektedir. Pop kültür ve sanatının endüstriyel gücün oluşturduğu kitle iletişim araçlarının yarattığı yeni kent ortamında biçimlendiği söylenebilir.⁶

Elbette teknoloji ve iletişim araçlarının hızlı gelişimi sanatsal faaliyetleri de derinden etkilemiştir. Teknolojik gelişmelerin sanata yansımaları olarak bir yandan sanat eserlerinin içeriği değişmektedir. Geleneksel yöntemlerle icra edilen sanat eserleri ve yaratıları teknoloji sayesinde yeni yöntemlerle çok daha kolay ve maliyetsiz olarak üretilebilmektedir. Sanatçının yaratıcılık yeteneği bazı alanlarda teknoloji ile birlikte yeniden şekil kazanırken bazı alanlarda ise yetenek eskisi kadar önemli olmamaktadır. Diğer yandan, iletişim olanaklarının gelişmesiyle sanat eserleri tüm dünya üzerinde çok daha kolay olarak sergilenmekte, icra edilmekte ve pazarlanmaktadır.

³ Dennis Altman, **Küresel Seks**, (Çev. Serpil Çağlayan), İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003, s. 60.

⁴ Janet Wolff, **Sanatın Toplumsal Üretimi**, (Çeviren: Aysegül Demir), İstanbul, Özne Yayınları, Araştırma Dizisi:20, 2000, s. 24

⁵ Metin Eker, “Sanatsal Üretimin Tüketimsel Dirençlere Yönelik Stratejik Gereklere”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2 (2005), <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/SBED/article/view/233/228>, (Erişim Tarihi: 05.06.2012), S. 312

⁶ Adnan Turani, **Dünya Sanat Tarihi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, Genişletilmiş Öndördüncü Basım, Ocak 2010, s. 711

Günümüzde sanatsal ürünlerin kullanıcılarına/tüketicilerine ulaşabilmesi, farklı toplumsal yapılar ve kurumsal süreçlerden geçerek gerçekleşmektedir. Artık sanat eserinin tüketilmesi için tek başına iyi olması yetmemektedir.⁷ Bunun için eserin geniş halk yığınlarınınca benimsenir ve tüketilebilir olması gerekir. Ancak bu şekilde ürün küresel pazarlarda yer bulabilir. Herhangi bir ürün gibi sanatsal ürünün de küresel piyasalarda yer edinebilmesi için popüler olması/popüleştirilmesi gerekir. Çünkü küresel kapitalizm tüketiciler üzerinde popülarite ile egemen olur. Birey popüleri ister, popüleri olanın peşinden gider. Bu nedenle popülarizm önemlidir. Küreselleşen bir toplumda popüleri kültür temel belirleyicidir. Çünkü tüketimin temel dinamiğini popülarite oluşturur.

Küreselleşme ve popülarleşme gibi kavramlar aslında postmodernizmin yansımalarıdır. Son yarım yüzyıllık süreçte modernizme bir başkaldırı olarak ortaya çıkan postmodernizm, modern yaşamın getirdiği tüm yapıları karşı kuralsızlığı ve bireyciliği öne çıkarmıştır. Ekonomiden siyasete, bilimden sanata kadar bütün alanlarda bu süreçte postmodern yaklaşımlar etkisini göstermiştir. Bu bağlamda popüleri sanat kavramı da postmodernizmin sanata yansımış hali olarak ifade edilebilir.

Popüleri kültür/sanat, aynen küreselleşme kavramı gibi 1960'larda kullanılmaya başlamıştır. Post-modernistlere göre; "sanat" ile ticari reklamcılık, endüstriyel teknoloji, moda ve tasarım, politika gibi diğer insan etkinlikleri arasındaki engellerin kaldırılması gerekir.⁸ Bu bağlamda, popüleri sanat/kültür, bir anlamda kültür endüstrisi kavramı ile eş tutulabilir. Kültür endüstrisi, popüleri kültürü meydana getiren tüm faaliyet ve düzenlemelerle, kültürel organizasyonları ve bu kültürün standartlaştırılmasını dile getirmek için kullanılan genel bir terimdir.⁹

Görüldüğü üzere, post modernizmin sanat alanına yansımaları olarak popüleri sanat ortaya çıkmıştır. 1960'lar da kent kültürünün yaygınlaşması ve endüstriyel üretimin ortaya çıkardığı standardizasyon, popüleri sanatın temel dayanağıdır. Küreselleşme ile birlikte, popüleri sanat tüm dünyada yaygınlaşmıştır. Sanatsal faaliyetler, bir yandan küresel bazda yatay olarak diğer yandan da diğer sektörlerle giderek daha çok eklenerek popülarleşmesini sürdürmüştür.

Sanatın popülarleşmesi ve küreselleşmesi birbirinden etkilenen süreçlerdir. Bunun nedeni de, popülarleşme ve küreselleşme için asgari gerekliliklerdir. Bu anlamda küresel çapta popüleri sanatın olabilmesi için asgari üç tane unsur gereklidir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:¹⁰

- ❖ *Çok Sayıda İnsan:* Kentleşmeyle birlikte kırsal köklerinden kopup kentlere doluşan insan toplulukları, yeni yaşam ve kimliklerini oluşturma gereği hissettilerinden, popüleri kültür/sanat onları birarada tutan yapıştırıcı görevi görmüştür.
- ❖ *Para:* Endüstri Devrimi'yle ortaya çıkan orta sınıfın eline para geçmiş ve eskisinden fazla boş zamanları olmuştur. Para dolaşımının artmasıyla da tüketim artmış; dolayısıyla, tüketim kültürü de, ortak kültür olarak yükselmiştir.
- ❖ *İletişim:* Ortak popüleri sanat/kültürün tanıtılabilmesi ve tüketimin körüklenmesi için, kitle iletişim araçlarının devreye girmesiyle, ortak kültür tüketime sunulmuştur.

Popülarite kavramı genel olarak, "halkın zevkine uygun, halk tarafından tutulan" anlamında bir sıfat olarak kullanılır. Dolayısıyla, popüleri sanat, halkın zevkine uygun ya da halk tarafından tutulan sanat anlamını taşır. Elbette burada halkın zevkine uygun olanla, halk tarafından tutulan her

⁷ Wolff, a.g.k, s. 48

⁸ Marshall Berman, "Modernlik Dün, Bugün ve Yarın", *Sosyo-Ekonomik Perspektif*, (Derleyen: Uğur Dolgun), Bursa, Asa Kitabevi, 2001, s.184-185.

⁹ Ahmet Cevzici, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul, Paradigma Yayınları, 5. Baskı, Ekim 2002, s.645.

¹⁰ Ayşe Lahur Kırtunc, "Popüleri Kültür Araştırmaları", http://www.cstgroup.org/images/goc_kirtunc_konusma.html, (Erişim Tarihi: 05.06.2012),

zaman aynı anlamı taşımayabilir. Ya da en azından bireysel bakış açısına göre bu farklı anlamlarda algılanabilir. Örneğin; entelektüel bir birey, halk tarafından tutulan sanatın aslında halkın zevklerine uygun olduğu için değil, sadece halka yalnızca bu türden eserler sunulduğu için halk tarafından zorunlu olarak tercih edildiğini iddia edebilir ki, bu da ciddi bir tartışma konusudur. Bu tartışmalar içerisinde popülerlik kavramını temel alarak, popüler sanat/kültürün genel karakterleri şöylece sıralanabilir:¹¹

- ❖ Popüler sanat, formüller ve tekrarlarla standartlaşmıştır.
- ❖ Popüler sanat, daha çok fantezileri ön plana çıkarır.
- ❖ Popüler sanat, sistemin ve pazarın çıkarına ise kolektifliği destekler; değilse bireyselliği vurgular.
- ❖ Popüler sanat, ahlak ve resmi sansür karşısında risk almaz.
- ❖ Popüler sanat, onu kullanan toplum tarafından üretilen kültürel kaynaklardan beslenmez.
- ❖ Popüler sanatta, üretime ve tüketime konu olan sadece ürün değildir. İnsanın kendiyile ve başkalarıyla olan ilişkisel anlamlar da tüketilir ve üretilir.
- ❖ Popüler sanatta, burjuva üretim ve yaşam tarzı yüceltilir ve idealleştirilir.
- ❖ Popüler sanatta, gösteriş ve imajlar\görüntüler özün önüne geçirilir.

Popüler sanat/kültür, bir anlamda yüzeyseldir. Toplumsal sorunları ve hayatın gerçekliğini temelden sorgulamaz. Pragmatizmin sanata yansımış halidir. Bu nedenle daha çok sonuçlarla ilgilidir. Sonuca ulaşmak adına her şeyi kullanabilir. İnsanların temel dürtülerini uyarır, değerlerini kullanır, bir şekilde onların ilgisini çeker. Fakat asla sorunların temeline inmez. Bu anlamda “sabun köpüğü” gibidir. Nihayetinde “sabun köpüğü” kavramı da bu türden sanat ürünleri için yaygın olarak kullanılan bir terimdir.

Popüler sanat, sadece olumsuz yönleriyle düşünülmemelidir. Popüler sanat, olumlu ve olumsuz işlevleri aynı anda bünyesinde barındırır. Olumlu yanı, sanatı aydın kişi tekelinden kurtararak, daha geniş kitleleri sanata yaklaştırmasıdır. Sanatçıyı kendi fildişi kulesinden çıkarmaya zorlayarak, toplumun ortak gerçekleriyle beslenmesini sağlar. Olumsuz yanı ise, kalın klişelerle yetinmesi, toplum bilincinin ve sanat zevkinin gelişmesine hizmet etmemesidir.¹²

Kısaca belirtmek gerekirse, küreselleşme süreci ile birlikte, popülerleşen sanatsal faaliyetler, bir yandan halkın büyük çoğunluğu ile daha yakın ve içi içe hale gelirken, diğer yandan da bireyin ve toplumun gerçekliğinden kopar. Daha iyi bir yaşam için derin ve kökten sorgulamalardan uzaklaşır. Popüler sanatın en derin çelişkisi de burada başlamaktadır. Bu noktada sanatın manevi yanının zayıflaması, piyasalaşarak daha çok meta niteliğinin ön plana çıkması günümüz sanatının en belirgin özelliğidir.

2.2. Piyasalaş(tır)ma ve Sanat

Popülerleşme ile birlikte küreselleşme sürecinin en önemli yanı, giderek yaşamın her alanının piyasalaşmasıdır. Sanat alanı da bu piyasalaşmadan payını almaktadır. Bu süreçte sanatsal faaliyet-

¹¹ İrfan Erdoğan, “Popüler Kültürde Gasp ve Popülerin Gayri Meşruluğu”, *Doğu Batı*, 2001, (15) 2, s. 65-106, <http://media.ankara.edu.tr/~erdogan/>, (Erişim Tarihi: 05.05.2005)

¹² A. Pınar Çiğdem, “Popüler Kültür ve Popüler Tiyatro”, *Sanat Dergisi*, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 2005,(8):47-62, s. 57

ler ve sanat yapıtları birer ekonomik değer olarak görülmeye başlanmıştır. Sanatsal faaliyetin ve sanat eserinin değeri piyasa süreçlerince belirlenir hale gelmiştir. Elbette bu gelişme, sanata bakışı ve sanat yapıtı anlayışını da değiştirmiştir.

Bu dönüşüm, sanat dahil tüm alanlara meydan okumaktadır. Buna karşın yeni yaklaşımın yanlış bir ekonomi mantığı üzerine kurulmuş olduğu söylenebilir. Sanat için sonuçları da yıkıcı olabilir. Sonuçta hükümetler sanat politikalarını, refah ve istihdam yaratma politikaları içine eklemeye yönünde harekete geçmişlerdir. En kötüsü de, sanatsal politikalara yönelik dikkatler dağılmıştır.¹³

Bu anlayışın sonucu olarak, dünya ülkelerinin pek çoğunda artık, kültür ve sanatı devletin himaye etmesi anlayışı azalmaktadır. Devletin çekildiği alanlarda sivil toplum örgütleri, özel sektör ve bazan da kamu özel sektör ortaklıkları devletin organizasyonu veya işbirliği ile görevler üstlenmektedirler. Fakat bunların devletten beklenen katkıyı ne oranda ikame edebilecekleri de şüphelidir. Bunun da ötesinde, yeni paradigmada özel sektördeki firmalar özellikle kurumsal sosyal sorumluluk kavramı adı altında sanat piyasasında etkin olmaktadır.

Küreselleşme sürecinde, milyonlarca dolarlık maliyetleriyle dev organizasyonların bütçelerini sağlayan küresel şirketler, farklı reklam ve pazarlama teknikleri kullanarak sanat üzerinden kendi markalarını ön plana çıkarmaktadırlar. Böylece, sanat pazarını büyük bir iştahla yönlendiren kapitalist sermaye, hangi sanatçıların ya da yapıtların ön plana çıkartılacağını ve dolaşıma sokulacağını da belirleyebilmektedir.¹⁴ Sanatçılar da, aynı şekilde bu büyük sermaye gücü nedeniyle, bir anlamda bu yeni güç odaklarıyla uzlaşarak ürünlerini pazarlamaya adeta mecbur kalmaktadırlar.

Küreselleşme ve popülerleşme sanat eserlerinin niteliksel ve anlamsal değişimine de neden olmuştur. Şöyle ki; sanatsal ürünler geleneksel olarak, *lüks mal* kategorisinde değerlendirilirler. Bu nedenle, geleneksel olarak sanatsal ürünler ve faaliyetler daha çok yüksek gelir grubunun ilgi alanına girmiş ve ona göre şekillenmiştir. Bununla birlikte, son yıllarda daha önceleri lüks mal kategorisinde görülen birçok mal ve hizmet, günümüzde daha düşük gelir grupları için de üretilir ve pazarlanır hale gelmiştir. Bu gelişmede bir yandan orta sınıfın yükselişi diğer yandan da lüks tüketim maddelerinin kitlesel üretim nedeniyle giderek ucuzlaması etkili olmuştur. Bu gelişmeler, lüks mal olarak görülen sanat eserleri üzerinde de etkisini göstermiştir. N. Falay'ın tespitleri bu anlamda kayda değer niteliktedir:

“Burada artık yeni olan, sanatın sadece metalaşması değildir. Bunun yanında sanat eserlerinin tüketim metaları içinde yerini almasıdır. Pazar yoluyla gelişen şey, sanatın özerkliğinin ve özgürlüğünün meta ekonomisi tarafından sınırlandırılmasıdır. Reprodüksiyonlar ve kışık sanat anlayışıyla yeniden-üretilmiş sanat yapıtı giderek daha da yeniden üretilebilirlik için tasarlanmış olan sanat eserlerine dönüşmektedir. Teknolojik olanakların gelişmesi yoluyla sonsuza kadar çoğaltılabilen ve pazarlanan sanat ürünleri, yine aynı yolla ve sanat ürünlerinden farksız şekilde üretilen ve pazarlanan öteki ve alâde ticari metalarla aynı alanda buluşmakta, homojenleşmekte ve alınıp satılmaktadır.”¹⁵

¹³ Christopher Madden, **The Economic Benefits of Art**, Discussion Paper , Published by Creative New Zealand, 1998, <http://christophermadden.files.wordpress.com/2009/02/economicbenefitsofthearts2.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.06.2012), s. 14

¹⁴ Rifat Şahiner, “Küresel Ekonomi ve Sanat”, **Uluslararası Katılımlı Sanat Ekonomisi Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 01-02 Aralık, s. 90

¹⁵ Nihat Falay, “Sonuç Bildirgesi: Sanat ve İktisadi Yaşam Bağlantıları Üzerine Bir Deneme”, **Uluslararası Katılımlı Sanat Ekonomisi Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 01-02 Aralık, s. 508’den; Dellaloğlu, Besim F.(1995): **Frankfurt Okulu’nda Sanat ve Toplum**. İstanbul. Bağlam Yayıncılık, s. 88-90

Elbette bu gelişme kendiliğinden ortaya çıkmamıştır. Başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere, Batı ülkelerinin Savaş sonrası değişen politikaları ve bu politikaları yönlendiren liberal görüş bu dönüşümde belirleyici olmuştur. Bu dönüşümün sonuçları ise oldukça tartışmalıdır. Bu dönüşümün sonucu nedeniyedir ki, bugün sanat eseri olarak görülen birçok ürün, bundan 50-100 yıl öncenin sanat görüşüne göre oldukça farklı birşeydir.

2. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin sanatı günlük yaşamın içerisine sokma görüşünü bir politika olarak benimsediği, konuyla ilgili literatürde sıkça belirtilmiştir. Yani, sanatı halkın günlük yaşamına, diğer bir deyişle sıradan vatandaşın evine kadar sokarak, sanatlı bir toplumsal yaşam hedeflenmiştir. Ancak ABD ve Batı ülkeleri bu amacın aksine, sanat olmayan sanatı, ya da sıradan bir şeyi, yani nesneyi, sıradan ve aydın vatandaşın önüne koymuşlardır. Batı dünyası gittikçe sanattan uzaklaşarak, daha çok teknoloji ve gösteri ağırlıklı, sanatsız yaşama doğru bir eğilim göstermiştir. Şaşırtıcı biçimde plastik sanatlardaki yaratıcılık mantığı terk edilmiş, onun yerine tasarım, şov ve optik görüntü üretimi ön plana çıkmıştır.¹⁶

Sanatın bu derece bir endüstriye dönüştüğü bir ortamda, sanatın ekonomik mantığını doğru bir şekilde ele almak gerekir. Ancak bu şekilde sanatın ekonomik değeri yanında kamusal yönü açığa çıkarılabilir.

3. Sanatın Kamusal Sorunsalı

Sanatın kamusalından bahsetmeden önce, bir ekonomik mal olarak sanat ürünlerinin özelliklerinden bahsetmek yerinde olacaktır. Elbette sanat ve sanat eseri herhangi bir ekonomik maldan çok farklı özellikler taşır. Çünkü sanat faaliyeti ve sanat eseri denilince ne kastedildiği bile tartışmalıdır. Aynı şekilde sanatı algılama ve ona yüklenen anlamlar da oldukça değişkendir. Bütün bunlar göz önünde tutularak, sanatsal ürünün ekonomik mal olarak ne gibi özellikler taşıdığı ortaya konulmalıdır.

Sanat eserleri iktisat literatüründe öncelikle *heterojen mal* olarak kabul edilir. Çünkü her bir sanat ürünü bir diğerine benzemez, her birinin kendine özgü stili, ifadesi, malzemesi, sergileme zamanı vardır. Sanatsal faaliyetler endüstriyel üretim süreçlerine benzer şekilde homojen mallar serisi yaratmaz. Yaratıcılık ve beşeri hata bileşimi nedeniyle, sanatsal üretimde kitle üretimi mümkün değildir. Sanat eseri kopya edilebilir, fakat yeniden üretilemez.¹⁷ Sanatsal faaliyetler ve sanat eseri, aynı zamanda *zevk malları* grubuna girer. Bu malların özellikleri, talebi, arzı, fiyat oluşumu kendine has nitelikler gösterir. Bu mallar grubuna bazen *koleksiyon malları (collectable goods)* da denilmektedir. Bu durumda çoğu kez resim, heykel gibi sanat ürünlerinin yanı sıra pul, eski eser, mobilya, halı gibi mallar da bu gruba dâhil edilmektedir.¹⁸ Bir başka açıdan, sanat eserleri *dayanıklı lüks mal* statüsünde değerlendirilir. Sanat eserleri bir diğer özelliğiyle *güven malları* kategorisine girer. Çünkü bir eserin gerçekten bahsedilen sanatçının ürünü olup olmadığı ya da örneğin el ürünü olması, tamamen doğal malzemelerden yapılmış olması türden sanat eserini anlamlı kılan nitelikleri taşıyıp taşımadığı tamamen güvene dayalıdır. Çoğunlukla bunların tam anlamıyla kontrol edilmesi, doğrulanması da mümkün olmayabilir.

Sanat eserinin ekonomik bir değer taşımasında ve talep edilmesinde bir yatırım değeri taşıması da önemli bir rol oynar. Bu bağlamda sanat eserleri hisse senetleri ya da değerli madenler gibi ya-

¹⁶ Turani, a.g.k., s. 793

¹⁷ Christian Knebel, *Anomalies in Fine Art Markets -Three Examples of an Imperfect Market for Perfect Goods*, A thesis submitted to the University of Paderborn, Faculty of Business Administration and Economics, Paderborn, Germany, 2007, <http://d-nb.info/988470349/34>, (Erişim Tarihi: 05.06.2012), s. 11

¹⁸ A. Karacan, "Sanat, Tablolar ve Ekonomi", *Sanat Dünyamız*, No:82, 2002, s.237.

---

tırım aracı olarak ele alınabilir. Ayrıca sanat eserine sahip olmanın bireylere ve kurumlara verdiği itibar ve olumlu imaj bu malları diğer mallardan ayıran önemli özelliklerdir.

Görüldüğü üzere sanat eseri herhangi bir endüstriyel mala göre oldukça farklılık gösterir. Nihayetinde sanatçı da herhangi bir üreticiye göre hayli farklıdır. Kısacası, sanat ekonomisi istisnai ya da özellikli bir ekonomi dalıdır. Bu nedenle, sanatsal üretim ve pazarlama süreçleri analiz edilirken dikkat edilmelidir. Çünkü sanatsal faaliyetler herhangi bir endüstriye göre, hatta kendi içerisinde sanatsal faaliyet türüne göre bile, oldukça farklılık gösterir. Geleneksel analiz araçları kullanılırken, sanatın istisnai niteliği göz önünde bulundurulmalıdır. Fakat nihayetinde sanatsal faaliyetlerin de bir ekonomik rasyonalitesi vardır. Çünkü sanat da sonuç itibarıyla bir fayda yaratma eylemidir ve fayda yaratma söz konusu olduğunda iktisadi mantık, dolayısıyla ekonomi bilimi devreye girer.

Ekonomi kıt kaynaklarla insan ihtiyaçlarının karşılanması bilimidir. Mal ve hizmetlerin insan ihtiyaçlarını giderme özelliğine de fayda diyoruz. Bu anlamda kıt bir mal/hizmet olarak sanat eserleri de, insan ihtiyaçlarını gideren faydalar üretir. Dolayısıyla sanatsal nesne ve eylemler mal/hizmet olarak değerlendirilebilir. Tüm mallarda olduğu gibi sanat eserlerinin de özel, kamusal, yarı kamusal ya da yararlı mal olup olmama niteliği sunum ve tüketiminin piyasa süreçlerinde nasıl ele alınması gerektiği konusunda önem taşır.

Sanatın kamusalılığı bir sorunsal olarak ortaya konulabilir. Bir sıfat olarak kullanılan sorunsal terimi, çözümü belli olmayan ya da doğru olma ihtimali bulunmakla birlikte, kesin olmayan ve şüphe uyandıran bir durumu ifade etmektedir. Burada sanatın kamusalılığı için sorunsallık sıfatını kullanmamızın temel nedeni de bu konunun hala tartışmalı bir konu olduğudur. Sanat eseri bir yandan ekonomik bir mal olarak net biçimde tanımlanma güçlüğü yaşarken, diğer taraftan da kamusal mal niteliği taşıyıp taşımadığı ve eğer kamusal mal özelliği taşıyorsa bunun ne gibi sonuçlar doğurduğu ya da neler yapılması gerektiği, üzerinde tartışılan bir konudur. Bir yandan sanatın ve sanatçının özgür olma doğası ve bu nedenle devlet müdahalelerinden uzak tutulması yönündeki argümanlar, diğer yandan sanatın meta ötesi niteliği, beşeri yaşam için önemi, bireye ve topluma hatta insanlığa katkısı nedeniyle herhangi bir mal gibi görülmeyip devlet tarafından desteklenmesi gerektiği yönündeki argümanlar hararetle tartışılmaktadır. Bu iki temel argüman, aslında sanatın kamusalılığı sorunsalı olarak önümüze çıkmaktadır. Bu nedenle, sanatın ve sanatçının kamusalılığı daha net olarak ortaya konularak, devlet müdahalelerinin ve katkılarının rasyonalitesi açıklığa kavuşturulmalıdır.

Bir malın kamusalılık derecesi ile ilgili olarak geleneksel olarak malın mülkiyeti, tüketimde rekabetin olup olmaması ve tüketimden dışlanabilirlik derecesi, malın olumlu ya da olumsuz dışsallıklara konu olup olmaması gibi durumlara göre karar verilir. Toplum açısından gerekli ama doğal tekel niteliğindeki mallar, dışsallığı fazla olan mallar ve tüketimde dışlanamazlığın ve rekabetin söz konusu olmadığı mallar kamusal mallar sınıfına dahil edilir. Elbette kamusalılığın boyutu tartışma konusu olabilmektedir. Çünkü bu sayılan niteliklerin her biri kamusal mallarda farklı ölçülerde bulunur. Buna göre; mallar kamusal mallar, yarı kamusal mallar, yararlı (merit) mallar ve özel mallar diye sınıflandırılır. Bunun dışında kamusal mallar kategorisinde ele alınan kulüp malı ve erdemli mallardan bahsedilebilir. Sanatsal faaliyetler ve sanat eserleri bu bağlamda genellikle kulüp malı, erdemli mallar ve olumlu dışsallık yayan mallar olarak görülürler.

Sanat eserleri ve sanatsal faaliyetler, öncelikle erdemli (yararlı özel) mal statüsünde değerlendirilir. Çünkü sanat ürünlerinde genellikle kamusal mallarda sözü edilen tüketimden mahrum edilememe ve tüketimde rakip olmama durumu söz konusu değildir. Bu bağlamda sanatsal ürünler, tam bir özel mal olarak düşünülebilir. Diğer yandan sanat ürünlerinin tüketilmesi toplum açısından ciddi faydalar sunar. İşte bu niteliği ile sanat ürünleri, genellikle erdemli mal statüsünde görülür. Nihayetinde erdemli mallar da kamusal sunumu ve/veya finansmanı söz konusu edilen mallardır.

Kulüp malı tanımlanması da, sanat söz konusu olduğunda uygun düşer. Buchanan tarafından geliştirilen kulüp malları teorisine göre; bu kategorideki mallar, ancak bir kulübe-topluluğa üye olarak elde edilen ve tüketimden dışlanamama ve rekabet edilmezliğin kulüp üyeleri arasında söz konusu olduğu mallardır. Kulüp malları, kamusal malların bir alt kategorisi olarak ele alınır. Birçok sanatsal faaliyet bu kapsamda düşünülebilir.

Bu noktada en önemli soru karşımıza çıkar. Sanat nedir ve sanatçı kimdir? Sanat nedir sorusu hala tam olarak yanıtlanamamıştır. Sanatı tanımlamak yerine ekonomik bir bakış açısıyla sanatı, ortaya çıkarttığı işlevlerle değerlendirmek daha doğru olacaktır. Bu kapsamda sanat bazı genel işlevleri meydana getirmek için oluşturulmuş faaliyetler ya da nesnelere bütünü olarak görülebilir. Ekonomik bir bakış açısıyla, sanatın bu işlevleri sanatın faydaları demektir ki, bunları şöylece sıralayabiliriz:¹⁹

- ❖ Duygusal işlev,
- ❖ Psikolojik işlev (kişisel işlevsellik),
- ❖ Bilişsel işlev (bilgi ve beceri iletimi),
- ❖ Entegre işlevler (kimlik uyumu ve sosyal işlevsellik).

Sanat ve sanatçının tanımlanması yanında, sanat eserinin ortaya çıkmasında toplumsal kurumların etkisi de dikkate alınmalıdır. Toplumsal kurumlar, kimin sanatçı olacağına, nasıl sanatçı olunduğuna, sanat etkinliğinin nasıl gerçekleştirilip, sanat ürününün sunuma hazır hale geldiğine nasıl karar verileceğine ilişkin ölçütleri belirlemek şeklinde ortaya çıkmaktadır. Eserin yorumlanması, değerlendirilmesi, sanat okullarının edebiyat ve sanat tarihi içinde nasıl yer bulacağına karar verilmesi basit birer bireysel ve saf estetik tercihler değildir; aynı zamanda toplumsal koşulların ve toplumsal gelişmelerin belirlediği kararlardır.²⁰ Bu nedenle, toplumsal kurumların ve elbette en başta siyasi kurumların sanata ve sanatçıya bakışında, sanatın kamusal yönüne ilişkin kabuller belirleyici olmaktadır.

Sanatın bireysel işlevlerinin yani bireysel faydalarından hareketle de sanatın olumlu dışsallıkları ve sosyal faydaları ortaya konulabilir. Sanatın özel ve kamusal maliyetleri için de aynı şey geçerlidir. Sanatın kamusal fayda ve maliyetlerinin bir bütün olarak düşünülmesi, hükümetlere sanatın üretim ve tüketimine müdahale etmede bir temel sağlar. Bu anlamda sosyal entegrasyonu güçlendirme, sosyal uyumu kolaylaştırma, özellikle psikolojik olmak üzere sağlıkla ilgili faydalar sağlama, beşeri sermayeyi güçlendirme ve yaratıcı düşünmeyi geliştirme gibi katkılar sanatın en belirgin kamusal faydaları olarak görülebilir.²¹ Sanatın toplumsal faydalarını daha geniş olarak şu başlıkları altında toplayabiliriz:²²

- ❖ *Gelecek nesillere miras*: Sanat eserleri, gelecek nesiller tarafından da anlaşılıp kullanılabilir.
- ❖ *Ulusal kimlik ve saygınlık*: Bazı kişiler ulusal sanatçılarının uluslararası başarıları ile gurur duymaktadır. Bu tür sanat etkinliklerinin devlet tarafından desteklenmesi bu kişilere fayda sağlamaktadır.
- ❖ *Yerel ekonomilere fayda*: Bu iki yolla ortaya çıkar. Bunlardan birincisi A şehrinde olan bir sanat etkinliği için B şehirden buraya gelecek insanların olması ve bu kişilerin yapacağı harcamalardır. İkinci olarak, kültürel etkinliklerin olması orada bazı yeni firmaların oluş-

¹⁹ Madden, a.g.k., s. 11

²⁰ Wolff, a.g.k., s. 44

²¹ Madden, a.g.k., s. 18

²² James Heilbrun - Charles M. Gray, *Economics of Art & Culture*, New York, USA, Second Edition, Cambridge University Press, 2001, s.226-229

masına yardımcı olabilir. Fakat burada neden daha çok sanat etkinliği olan bir şehre daha az sanat etkinliği olan şehirden fazla kamu desteğinin verilmesi gerektiği de bir tartışma konusudur.

- ❖ *Açık ve bağımsız bir eğitimi cesaretlendirme*: Bağımsız bir eğitimin topluma dolaylı bir olumlu dışsallık etkisi vardır ve bu (bağımsız) sanat için de geçerlidir.
- ❖ *Sanatsal faaliyetlere katılanların sosyal gelişimi*: Sanat etkinliklerine katılan bireyler daha fazla objektif ve daha hassas (duyarlı) bireyler haline geleceklerdir.
- ❖ *Artistik yeniliklerin (buluşların) cesaretlendirilmesi*: Sanat, yeni deneyim ve buluşları cesaretlendirecektir.

Görüleceği üzere sanat önemli toplumsal yararlar üretir. Eksik sunum halinde bu yararlar ortaya çıkmayacağı için bir refah kaybı söz konusu olacaktır. Bu nedenle, sanatı piyasa başarısızlıklarına karşı kollamak gerekir. Bu da, ancak devlet müdahalesiyle söz konusu olabilir. Devlet müdahalesinin ve sanata devlet katkısının biçimi, boyutu ve miktarı ise işte bu kamusal boyutu çerçevesinde ele alınmalıdır.

4. Sanat Alanında Devletin Rasyonelitesi

Avrupa ülkeleri başta olmak üzere, sanata yönelik devlet destekleri, sanat sektörünün endüstriyel organizasyonla ilişkilendirilmesinde geniş bir ilgi konusu olmuştur.²³ Günümüzde tüm ülkelerde sanat bir endüstri kolu olarak görülmekte olsa da değişen oranlarda devlet tarafından desteklenmektedir. Bu konuda ortak bir görüşün oluştuğunu söylemek zor olmakla birlikte, en liberal ülkelerde bile sanatsal faaliyetlerin devlet desteklerine konu olduğu aşikârdır. Fakat son yıllarda neoliberal paradigmanın öne çıkmasıyla bu konudaki yaklaşımlar da elbette değişmektedir. En azından sanata yönelik devlet desteklerinin mantığı, ilkeleri ve içeriği bu düşünceler tarafından yeniden biçimlendirilmektedir. Devletin sanatı desteklemesinin mantığı, ilkelerinin ortaya konulması ve bu destekleme oranının ne kadar olacağını belirlenmesi konusunda iki temel yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bu iki temel yaklaşım şu şekilde özetlenebilir:²⁴

- ❖ *Pozitif yaklaşım*: Bu yaklaşıma göre, demokrasi ile yönetilen ülkelerde devlet, çeşitli yöntem ve yollarla sanatı desteklemelidir. Devletin doğrudan kendi kurumlarıyla sanat yapması, vergi ayrıcalıkları, şirketlerin desteklenmesi ve yerel yönetimler tarafından bu hizmetlerin gerçekleşmesine kadar bir dizi öneri bu kapsamda ele alınır. Burada sorun, demokratik ülkelerde bile sanatın farklı şekilde tanımlanması ve bu tanımlamaya bağlı olarak da kaynak türleri ve kaynakların miktarının değişmesidir.
- ❖ *Normatif yaklaşım*: Bu yaklaşım, kamu ve özel sektör kaynaklarının dağılımında sosyal refahı maksimize etme amacını temel alır. Devletin sanatı desteklemesinde, kamu gelirlerinin bu hizmete tahsis edilecek miktarın ve/veya oranının belirlenmesinde, devletin ekonomik bir araca sahip olup olmadığını araştırmaktadır.

Sanata devlet destekleri konusunda yeni paradigma ile birlikte normatif yaklaşımın daha egemen hale geldiği görülmektedir. Çünkü liberal anlayış sanatın kamusal yararlarını görmezden gelebilmektedir. Onlar, devletin sanat karşısında yansız olması gerektiğini öne sürmektedirler. Ni-

²³ Knebel, a.g.k., s. 8

²⁴ Cumhuriyet DÜLGER, “Türkiye’de Devlet Sanatı Desteklemeli midir? Devlet Tiyatroları Örneği”, **Uluslararası Katılımlı Sanat Ekonomisi Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 01-02 Aralık, s. 128’den; David Throsby: “The Production and Consumption of the Arts”, *Journal of Economics Literature*, Vol. XXXII, March 1994, s.20

tekim neoliberal düşüncenin en önemli ismi olan Milton Friedman'a göre;²⁵ eğer (b) şarkıcısı iş bulabiliyor ve (a) şarkıcısı iş bulamıyorsa, bunun anlamı; (b) şarkıcısının topluluğun para ödemeye değer bulduğu bir hizmeti sunuyor olması, (a) şarkıcısının olmamasıdır. Yetenekli (a) şarkıcısı, topluluğun beğenisinden “zarar” görmüştür. Eğer beğeniler tam tersi olsaydı üstün durumda olan (a) olur ve bu kez (b) şarkıcısı “zarar” görürdü. Bu tür bir zarar, üçüncü kişilere isteklerinin dışında herhangi bir alış veriş zorunlu kılmaz, onlara ek olanaklar sağlamaz. Bir kişinin pozitif zarar vermesini, başka bir deyişle zor kullanmasını engellemek için devletten yararlanma talebi haklı bir istektir. Buna karşılık negatif tür “zarar” için devletten yardım gerektirecek hiçbir neden yoktur. Tam tersine, bu tür bir hükümet müdahalesi özgürlükleri azaltır ve gönüllü işbirliğini sınırlar.

Liberal bakış açısına göre; sanat ve sanatçının varlığını devletin bir takım destek mekanizmalarına bağlı görmek yanlıştır. Bununla birlikte sanatı sadece piyasa süreçlerinin işleyişine terk etmek de pek akıllıca bir iş gibi görünmemektedir. Sanat gibi bir alanı tamamen piyasa süreçlerine bırakmak, özellikle de gelişmekte olan ve geri kalmış ülkelerde, ciddi olumsuzluklar doğurabilir. Bu konudaki yanlış adımların olumsuz sonuçları da ancak uzun vadede kendisini göstereceğinden neden sonuç ilişkileri kopabilir ve geri dönüşü zor olabilir.

Liberal ekonomik düşünce ekseninde sanat, tüketimi kısıktırma amaçlı olarak kullanılmaya devam ettiği müddetçe; sanatçının, “bağımsızlık-yaratıcılık-geçim” üçgeninde kendisini geliştirmesi de giderek zorlaşacaktır. Nihayetinde sanatçının bu döngü içerisinde sıkışması kaçınılmaz olmaktadır.²⁶ Bunun sonucunda sanatsal faaliyetlerin doğası da değişmeye, yıpranmaya mahkumdur. Elbette burada yıpranan, zayıflayan sadece sanat olmayacaktır. Çünkü insanı insan yapan niteliklerden birisi de sanatsal faaliyetler ve eserlerdir. Bu konudaki aksaklıklar insanlar, toplumlar ve nihayetinde tüm insanlık için bir kayıp anlamına gelir.

Elbette devlet katkısı olmadan da sanat var olacaktır. Sanatı sadece devlet katkısına bağlı bir eylem olarak görmek de ciddi bir haksızlıktır. Ama unutulmamalıdır ki, sanat dalları rastgele bir gelişim göstermez. Gelişim gösterebilmeleri için bir takım özel koşulların olması gerekir. Özellikle Avrupa’da sanatı korumanın geleneği çok köklüdür ve bu ülkelerdeki koruyuculuklar süreklilik arz eder. Bu koruyuculuk, her koşulda devam etmiştir. Hatta savaşlar bile devletin sanat üzerindeki koruyuculuğunu engelleyememiştir. Devletler savaş dönemlerinde bile sanatı desteklemiş, barış dönemlerinde ise sanatın ve özgür yaratının gelişmesi için uygun ortamlar yaratmışlardır.²⁷ Günümüzde de, diğer sektörlerle göre sanat ve kültüre en büyük destekler, her türlü tartışmaya rağmen hala devlet destekleridir.²⁸

Devlet desteği olması durumunda devlet, üreticiyi mi -yani sanatçıyı mı- yoksa tüketiciyi mi desteklemelidir? Yani, devlet desteği arz yanlı mı yoksa talep yanlı mı olmalıdır? Grafik 1’de devlet desteklerinin talep yanlı ve arz yanlı olması durumunda ortaya çıkabilecek fiyat, miktar ve hasılat bileşim olasılıkları görülmektedir. Desteklerin talep yanlı olması durumunda artan talepten (D1’den D2’ye) dolayı sanat eserlerinin fiyatları (P1’den P2’ye) artarken aynı zamanda sanatsal üretimin miktarı da Q1’den Q2’ye artış gösterecektir. Bu durumda sanatsal faaliyetin toplam hası-

²⁵ Milton Friedman, **Kapitalizm ve Özgürlük**, (Türkçesi: Doğan Erberk ve Nilgün Himmetoğlu), Altın Kitaplar, 1988, s.186

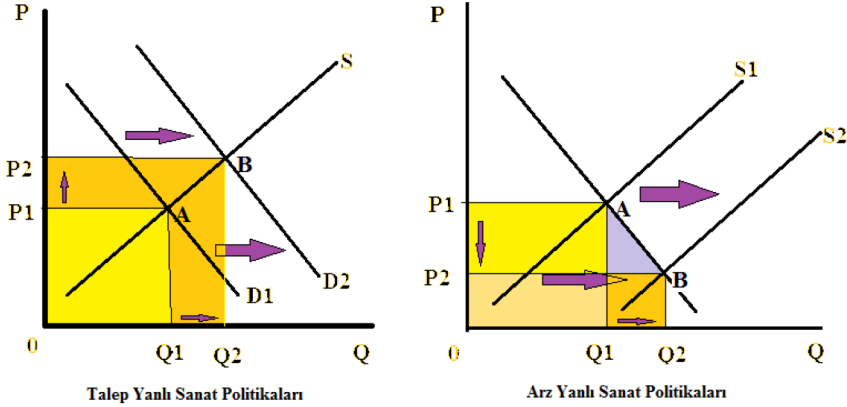
²⁶ Elif Çimen, “Bağımsızlık.Yaratıcılık-Geçim Üçgeninde Sanatçı”, **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Sanat Dergisi** , Sayı 12 (2007) , ss. 21-24, <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/gsf/article/viewFile/3223/3113>, (Erişim Tarihi: 05.06.2012), s. 23.

²⁷ Gülnur Erdoğan, “Sosyal Devlette Sanat ve Sanatçının Korunması”, **Türkiye Barolar Birliği (TBB) Dergisi**, Sayı 74, 2008, http://portal.ubap.org.tr/App_Themes/Dergi/2008-74-390.pdf, (Erişim Tarihi: 05.06.2012), s. 223’den; Konur, Tahsin, *Devlet-Tiyatro İlişkisi*, Ankara 2001,s. 20

²⁸ **Arjo Klammer-Lyudmilla Petrova**-Anna Mignosa, “Funding the Arts and Culture in the EU”, **Cultural Economics**, Vol. 5 (2007) No. 4, <http://www.klammer.nl/docs/culture.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.06.2012), s. 4

latı da artış (0P1AQ1'den 0P2BQ2'ye) gösterecektir. Arz yanlı destekler söz konusu olduğunda ise sanatsal eserlerin birim fiyatları P1'den P2'ye düşerek sanatsal üretim miktarı Q1'den Q2'ye yükselecektir. Bu durumda sanatsal faaliyetin toplam hasılatının (gelirin) ne yönde değişeceği ise tartışmalıdır. Bu durumda hasılat değişiminin artan ya da azalan oluşu talep esnekliğine bağlı olacaktır.

Grafik 1: Talep ve Arz Yanlı Sanat Politikaları

Buradan şu sonuç çıkarılabilir: Devlet temelde sanatsal faaliyetleri talep yönlü desteklemelidir. Fakat sanatlar arasında da bu anlamda bir ayrıma gitmek kaçınılmaz görünmektedir. Ancak gelecek nesillere ve uzun vadeye yayılan faydalar söz konusu olduğunda devlet arz yanlı desteklere başvurabilir. Özellikle talep desteklerinin başarısız kaldığı, ilgi uyandıramadığı sanat dallarında bu durum geçerlidir. Nihayetinde, piyasa başarısızlıklarına karşı sanatın kamusal yararları göz önüne alınarak, devletin sanatı desteklemesinin rasyonelitesi ile ortaya çıkabilecek yararlar şu şekilde sıralanabilir:²⁹

- ❖ *Diğer üreticilere yayılan fayda:* Devletin sanatı desteklemesi ile oluşan ortam diğer sektörleri canlandırabilir.
- ❖ *Diğer tüketicilere yayılan fayda:* Şimdiki nesil herhangi bir sanat etkinliğine gitmese de, mevcut etkinlikler ülkeye katkı sağlayacaktır. Gelecek nesiller oluşan bu faydadan yararlanabilirler.
- ❖ *Seçimlerin kalitesi:* Kaliteli olanı belirlemek bir eğitimi gerektirir bu anlamda da bir fayda söz konusu olacaktır.
- ❖ *Piyasa yerine devlete güven:* Bireylerin maksimum özgürlüklerinin genişletilmesi ve tercihlerinin oluşturulması ayrıca ulusal mirasın devamı devlet tarafından sağlanabilecektir.

Anlaşılabacağı üzere sanata yönelik devlet desteklerinin önemli toplumsal faydalar üretmesi söz konusudur. Elbette bu faydaların ortaya çıkabilmesi için, devlet desteklerinin doğru ve yerinde kullanılması gerekir. Aksi takdirde, sadece kaynak israfı söz konusu olacaktır. Her türlü kamusal kaynak aktarımında olduğu gibi, burada da ekonomik rasyoneliteye dikkat edilmelidir. Yoksa toplum nezdinde bu desteklerin bir karşılık bulması zordur. Bu da, bu desteklerin toplumsal meşruiyetini tehlikeye düşürecektir.

Eğer bir hükümet sadece servet ve iş yaratmakla ilgileniyorsa, sanat onun için kötü bir yatırım olacaktır. Çünkü sanat sektörü diğer sektörlerle göre daha küçük mali etkiye sahiptir. Bu anlamda

²⁹ Alan Peacock, "Public Financing of the Arts in England", *Fiscal Studies*, No.2, 2000, <http://www.ifs.org.uk/fs/articles/0022a.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.06.2012), s.186-189

sanata yatırım yapmak net bir refah kaybı demektir. Bu anlamda sırf istihdam ya da gelir artışına odaklanılırsa kumarhanelere yatırım yapmak sanata yatırım yapmaktan daha kazançlı görülebilir.³⁰

5. Sonuç

Günümüzde sanatsal faaliyetler daha fazla piyasa süreçlerine dâhil edilmekte, kamusalılık boyutu ise arka plana atılmaktadır. Oysa Sanat ve sanatçı, birçok yönüyle kamusalılık özelliği taşır. Bu nedenle sanata yönelik devlet destekleri geçmişte olduğu gibi günümüzde de tartışma konusu olmakla birlikte, bütün ülkelerde uygulanmaktadır. Sanata yönelik devlet desteklerinin mantığı, sanatın özel doğası dikkate alınarak şekillenmelidir. Uzun vadede toplumun yumuşak altyapısını güçlendirici niteliği öne alınarak, sanat alanında bu destekler yeniden yapılandırılmalıdır.

Ülkemizde son zamanlarda gündemi meşgul eden, tiyatro gibi çeşitli sanat dallarına yönelik özelleştirme düşünceleri de bu kapsamda değerlendirilebilir. Son yıllarda devlet kamusal nitelikli faaliyetlerden çekilerek bunların sunumunu daha çok piyasaya bırakma eğilimindedir. Diğer yandan sivil toplum kuruluşları ve kamu-özel sektör ortaklıkları gibi yeni yükselen aktörler de kamusal faaliyetlerde yoğun olarak yer almakta ve bu yönde mekanizmalar önerilmektedir. Bu düzenlemelerin sanatsal faaliyetlerin yeterli/kaliteli sunumunu ve halkın en iyi erişimini garanti altına alan düzenlemeler olması gerekir.

Piyasa mı, kamusal destekler mi tartışmasında belki de en öncelikli konu sanatın toplumla yeterince buluşması, toplum tarafından yaygın olarak benimsenip tüketilmesidir. Toplumun sanatsal ürünlere erişiminin artırılması temel öncelik olmalıdır. Devletin katkısı bu açıdan anlamlı olabilir. Nitelikli sanat ürünlerinin ortaya çıkması ve toplumun geneli tarafından yararlanılması büyük önem taşır. Elbette bu yapılırken bu tür kararların politikacıların tercihleri ile olan ilgisi de göz ardı edilmemelidir. Neyin sanat olup olmadığı, kimin sanatçı sayılıp sayılmayacağı ya da hangi sanatsal ürünlerin toplum yararına ya da zararına! sayılacağı bu tercihlerle ilgilidir. Devlet desteğine yapılacak aşırı vurgulardan da bu riskler düşünülerek imtina edilmelidir. Sanata yönelik devlet destekleri söz konusu olduğunda, bu desteklerin yöntemi, içeriği ve miktarı her bir sanatsal faaliyetin kamusalılık niteliği göz önüne alınarak belirlenmelidir. Çünkü her sanat branşı kamusalılık bağlamında aynı özellikleri taşımaz.

---

³⁰ Madden, a.g.k., s. 16

Kaynakça

- ALTMAN, Dennis, **Küresel Seks**, (Çev. Serpil Çağlayan), İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003
- BERMAN, Marshall, “Modernlik Dün, Bugün ve Yarın”, **Sosyo-Ekonomik Perspektif**, (Derleyen: Uğur DOLGUN), Bursa, Asa Kitabevi, 2001
- CEVİZCİ, Ahmet, **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul, Paradigma Yayınları, 5. Baskı, Ekim 2002
- CLARKE, John, “Beyond Citizens and Consumers? Publics and Public Service Reform”, **Journal of Public Administration and Policy**, 2. 2 (2009): 33-44
- ÇİĞDEM, A. Pınar, “Popüler Kültür ve Popüler Tiyatro”, **Sanat Dergisi**: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 2005,(8):47-62
- ÇİMEN, Elif, “Bağımsızlık.Yaratıcılık-Geçim Üçgeninde Sanatçı”, **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Sanat Dergisi** , Sayı 12 (2007) , ss. 21-24, <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/gsfed/article/viewFile/3223/3113>
- DÜLGER, Cumhur, “Türkiye’de Devlet Sanatı Desteklemeli midir? Devlet Tiyatroları Örneği”, **Uluslararası Katılımlı Sanat Ekonomisi Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 01-02 Aralık
- EKER, Metin, “Sanatsal Üretimin Tüketimsel Dirençlere Yönelik Stratejik Gereklere”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2 (2005), <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/SBED/article/view/233/228>
- ERDOĞAN, Gülnur, “Sosyal Devlette Sanat ve Sanatçının Korunması”, **Türkiye Barolar Birliği (TBB) Dergisi**, Sayı 74, 2008, http://portal.ubap.org.tr/App_Themes/Dergi/2008-74-390.pdf, 223’den; Konur, Tahsin, *Devlet-Tiyatro İlişkisi*, Ankara 2001
- ERDOĞAN, İrfan, “Popüler Kültürde Gasp ve Popülerin Gayri Meşruluğu”, *Doğu Batı*, **2001, (15) 2, s. 65-106**, <http://media.ankara.edu.tr/~erdogan/>, (Erişim Tarihi: 05.05.2005)
- FALAY, Nihat, “Sonuç Bildirgesi: Sanat ve İktisadi Yaşam Bağlantıları Üzerine Bir Deneme”, **Uluslararası Katılımlı Sanat Ekonomisi Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 01-02 Aralık
- FRİEDMAN, Milton, **Kapitalizm ve Özgürlük**, (Türkçesi: Doğan Erberk ve Nilgün Himmetoğlu), Altın Kitaplar, 1988
- HEİLBRUN, James – GRAY, Charles M., **Economics of Art & Culture**, New York, USA, Second Edition, Cambridge University Press, 2001
- KARACAN, A., *Sanat, Tablolar ve Ekonomi*, **Sanat Dünyamız**, No:8, 2002
- KIRTUNÇ, Ayşe Lahur, “Popüler Kültür Araştırmaları”, http://www.cstgroup.org/images/goc_kirtunc_konusma.html, (Erişim Tarihi: 05.06.2012)
- KLAMER, Arjo ve diğerleri**, “Funding the Arts and Culture in the EU”, **Cultural Economics**, Vol. 5 (2007) No. 4, <http://www.klamer.nl/docs/culture.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.06.2012)
- KNEBEL, Christian, **Anomalies in Fine Art Markets -Three Examples of an Imperfect Market for Perfect Goods**, A thesis submitted to the University of Paderborn, Faculty of Business Administration and Economics, Paderborn, Germany, 2007, <http://d-nb.info/988470349/34>

- MADDEN, Christopher, **The Economic Benefits of Art**, Discussion Paper , Published by Creative New Zealand, 1998, <http://christopherdmadden.files.wordpress.com/2009/02/economic-benefitsofhearts2.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.06.2012)
- PEACOCK, Alan, “Public Financing of the Arts in England”, **Fiscal Studies**, No.2, 2000, s.186-189, <http://www.ifs.org.uk/fs/articles/0022a.pdf> , (Erişim Tarihi: 05.06.2012)
- ŞAHİNER, Rifat, “Küresel Ekonomi ve Sanat”, **Uluslararası Katılımlı Sanat Ekonomisi Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 01-02 Aralık
- TURANİ, Adnan, **Dünya Sanat Tarihi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, Genişletilmiş Ondördüncü Baskım, Ocak 2010
- UUSITALO, Liisa – JYRÄMÄ, Annukka, “Economic Trends and Changes in The Art Markets”, Museum And Visual Art Markets, (Editor: Liisa Uusitalo), Julkaisuja, , Helsinki School Of Economics (HSE) Print 2008, <http://epub.lib.aalto.fi/pdf/hseother/b96.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.06.2012)
- WOLFF, Janet, **Sanatın Toplumsal Üretimi**, (Çeviren: Ayşegül Demir), İstanbul, Özne Yayınları, Araştırma Dizisi:20, 2000